

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота

спеціаліста

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПРОФІЛАКТИКИ З ПІДЛІТКАМИ, ЩО МАЮТЬ ДЕВІАЦІЇ НА БАЗІ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ»**

Виконала: студентка Sr1-S16 групи

галузі знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 Соціальна робота
з додатковою спеціалізацією Соціально-
психологічна реабілітація. Людина і світ

Київська Олена Анатоліївна

Керівник:

Співак В.І., кандидат психологічних
наук, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи

Рецензент:

Гончарук Н.М., кандидат психологічних
наук, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2017 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	6
1.1. Девіантна поведінка як фактор ризику виникнення соціальної дезадаптації	6
1.2. Особливості проявів девіантності у підлітків	12
1.3. Основні напрями соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки	19
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	24
2.1. Обґрунтування методики діагностики девіантної поведінки	24
2.2. Програма соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків.....	35
2.3. Здійснення соціально-педагогічної профілактики з підлітками, що мають девіації.....	39
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У світі існує певна категорія осіб, поведінка яких не завжди співпадає з тими вимогами і традиціями, що притаманні даному суспільству на певному етапі його розвитку. Така поведінка підпадає під науковий термін «соціальні відхилення» (девіантна поведінка), що означає поведінку індивіда та групи, яка не відповідає загальним нормам, традиціям, внаслідок чого ці форми порушуються. Девіантна поведінка — це система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятним в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушення процесу самоактуалізації та ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою.

У теперішній час проблема девіантної поведінки підлітків є досить актуальною: збільшення кількості правопорушень, суїцидальних спроб, наркотичної та алкогольної залежностей серед підлітків та молоді. Це активізує пошук нових напрямів соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки та інноваційних методів роботи, які оптимізують вирішення даної проблеми.

Соціально-педагогічну профілактику девіантної поведінки вивчали такі українські вчені: О. В. Безпалько [3], Р. Х. Вайноле [1], Т. В. Журавель [14], І. Д. Зверєва [16], А. Й. Капська [20-22], В. М. Оржеховська [42] та ін. Різні аспекти соціально-педагогічної роботи з девіантними підлітками висвітлені у працях Є. В. Змановської [18], Н. А. Клішевич [25], Н. П. Краснової [50], В. П. Лютого [33-34], В. Ю. Рибнікова [18], С. Я. Харченка [50] та ін. Разом з тим, проблему соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків вивчено недостатньо. Це зумовило вибір теми дослідження — **«Особливості здійснення соціально-педагогічної профілактики з підлітками, що мають девіації на базі загальноосвітнього навчального закладу».**

Об'єкт дослідження — учні підліткового віку.

Предмет дослідження — особливості соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки серед підлітків в загальноосвітній школі.

Мета дослідження — вивчити специфіку соціально-педагогічної профілактики девіантності серед учнів підліткового віку в загальноосвітній школі.

Завдання дослідження:

1. Описати девіантну поведінку як фактор ризику виникнення соціальної дезадаптації підлітків.
2. Розкрити особливості соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки серед підлітків в загальноосвітній школі.
3. Провести експериментальне дослідження схильності підлітків до девіантності.
4. Скласти програму соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків в загальноосвітній школі.
5. Проаналізувати особливості здійснення соціально-педагогічної профілактики з підлітками, що мають девіації.

Методи дослідження: аналіз та систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, методика «Патохарактерологічний діагностичний опитувальник А. Є. Лічко», тренінг, просвітницько-профілактичні ігри.

Теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів і методів соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі. Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць, стати підґрунтям для подальших досліджень подібної проблематики.

Практичне значення роботи забезпечується проведенням діагностичного дослідження щодо виявлення особливостей проявів девіантності учнів підліткового віку; розробкою та апробацією методики соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі. Результати емпіричного дослідження можуть бути використані

соціальними працівниками, психологами та вчителями з метою оптимізації навчально-виховного процесу, складання профілактичних програм роботи з підлітками щодо попередження девіантної поведінки.

База дослідження. Експеримент проводився у навчально-виховному комплексі №16 м. Кам'янця-Подільського. У дослідженні брали участь 30 учнів.

Апробація результатів дослідження: результати теоретичного та емпіричного дослідження обговорено на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2016 році (12-13 квітня 2017 р.); на III Всеукраїнській студентській науковій конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти та науки України» (16 березня 2017 р.); у I етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2016/2017 навчальному році (5 грудня 2016 р.); у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у галузі «Корекційна та соціальна педагогіка» серед студентів вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації (лютий 2017 р.). та обґрунтовано у трьох наукових статях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які поділені на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Обсяг роботи складає 59 сторінок.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-емпіричного дослідження проблеми соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі можна зробити такі висновки:

1. Девіантна поведінка – це поведінка індивіда чи групи, що не відповідає загальноприйнятим нормам, у результаті чого ці норми ними порушуються. Девіантна поведінка виникає внаслідок невдалого процесу соціалізації особистості: у результаті порушення процесів ідентифікації та індивідуалізації людини, такий індивід легко впадає в стан «соціальної дезорганізації», коли культурні норми, цінності і соціальні взаємозв'язки відсутні, слабшають чи суперечать один одному. Суть девіантної поведінки полягає в тому, що людина не дотримується вимог соціальної норми, вибирає відмінний від вимог норми варіант поведінки в тій чи іншій ситуації, що веде до порушення міри взаємодії особистості та суспільства.

2. Є кілька типів девіантної поведінки в життєдіяльності дітей, підлітків, молоді: антидисциплінарна; антисоціальна; делінквентна; аутоагресивна. Основними видами девіантної поведінки є злочини: аморальна поведінка, а також поведінка, спрямована на саморуйнування особистості (алкоголізм, наркоманія, суїцид тощо). Першопричини девіантної поведінки як соціального явища дослідники вбачають в кризі суспільних цінностей, механізмів моральної регуляції особистості.

3. Взаємодія соціального педагога з девіантними підлітками передбачає шість етапів: схильність до спілкування, пошук спільного інтересу, з'ясування передбачуваних позитивних якостей, виявлення якостей, які перешкоджають успішному спілкуванню, адаптивна поведінка партнерів досягається через підкреслення індивідуальних особливостей у спілкуванні, налагодження оптимальних взаємин.

4. Соціально-педагогічна профілактика – діяльність, спрямована на попередження виникнення та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем особистості. Залежно від того, на якому етапі

розвитку негативного явища та його впливу на представників цільової групи відбуваються профілактичні заходи, ВООЗ виділяє такі види профілактики: первинну профілактику – діяльність, спрямовану на попередження виникнення певного негативного явища та проблем, пов'язаних із ним, в широкому середовищі груп дітей, підлітків та молоді; вторинну профілактику – діяльність, спрямовану на попередження загострення негативних явищ та їх наслідків серед дітей та молоді, які вже зазнали цього негативного впливу; третинну профілактику – роботу, спрямовану на попередження рецидивів проблеми чи негативного явища в осіб, які постраждали від них і проходять реабілітацію.

5. Соціально-педагогічна робота з підлітками з девіантною поведінкою у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється у межах первинної та вторинної профілактики. Вона полягає у забезпеченні соціальними педагогами та педагогічним колективом школи цілеспрямованого впливу на мікросередовище та особистість підлітка з метою усунення чинників, що негативно впливають на його соціалізацію та спричиняють подальші відхилення у поведінці, а також з метою формування у неповнолітнього особистісних якостей, які б унеможливили подальшу асоціальну поведінку та забезпечували його реінтеграцію у соціальне життя.

6. Основними методами профілактичної інтервенції девіантної поведінки є: лекція, кіно- та відеолекторій, профілактична бесіда, дискусія, профілактична гра, соціально-психологічний тренінг, розміщення інформаційних профілактичних матеріалів у ЗМІ (статей, тематичних рубрик, програм радіо і телебачення), публікація і поширення науково-популярних матеріалів, соціальна реклама, профілактика з допомогою творів мистецтва (літератури, кінематографа, музики, образотворчого мистецтва).

7. В ході експериментального дослідження було визначено, що схильність до делінквентності наявна майже у половини досліджуваних підлітків чоловічої статі. Помірну конформність має також половина опитаних, третина – середню конформність. Можливість органічної природи

психопатії та акцентуації характеру виявилась у 10% опитаних. Психологічна схильність до алкоголізації виявилась у 65% підлітків. Високий ризик зловживання наркотичними речовинами присутній у 20% респондентів. У третини опитаних присутня демонстративна спроба суїциду, а в 10% – дійсна спроба до суїциду. Для п'ятої частини підлітків властивий високий ризик ранніх статевих стосунків.

8. У загальноосвітньому закладі ефективним є застосування нових інтерактивних технологій: метод «рівний-рівному», рольові ігри, інтерактивні заняття, соціально-психологічні та просвітницькі тренінги для підлітків та їх батьків. Тренінгові заняття повинні бути спрямовані на формування знань, умінь і навичок, які сприяють усвідомленому вибору варіантів поведінки. Розроблено та апробовано програму тренінгових занять, яку зможе використати соціальний педагог для профілактики девіантної поведінки серед підлітків у загальноосвітньому закладі.

9. Для профілактики девіантної поведінки підлітків застосовують настільні просвітницько-профілактичні ігри, спрямовані на профілактику негативних явищ в освітньому середовищі та формування моделей безпечної відповідальної поведінки в ситуаціях ризику.

10. Результати повторної діагностики, проведеної після проведення профілактичної програми, свідчать про позитивну динаміку щодо зменшення відсоткового значення проявів девіантності у підлітків. Результати емпіричного дослідження довели, що просвітницько-профілактичні ігри та соціально-профілактичний тренінг є ефективними для застосування у соціально-педагогічній профілактиці девіантної поведінки підлітків.

11. Профілактика девіантної поведінки вимагає спільних скоординованих дій установ державного і місцевого управління, правоохоронних органів, установ соціального захисту, освіти, культури, громадських організацій. Перспективами подальших досліджень проблеми є створення та апробація соціально-педагогічної програми профілактики

девіантної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі шляхом залучення активної участі батьків, педагогів, учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: Посібник для спеціалістів приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / За заг. ред. Р. Х. Вайноле, Т. Л. Лях; Авт.-упор.: Безпалько О. В., Зимівець Н. В., Захарченко І. В., Журавель Т. В., Лютий В. П., Лях В. В., Лях Т. Л., Петрович В. С., Закусило О. Ю., Цюман Т. П. – К., 2007. – 190 с.
2. Алексеєва В. О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю / В. Алексеєва, Л. Костриця. – К. : Шк. світ, 2009. – 120 с.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
4. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. – К. : МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2010. – 168 с.
5. Войцях Т. В. Ігрові технології: просвітницько-профілактичні ігри / Т. В. Войцях. – К. : «Вид. група «Шк. світ», 2015. – 144 с.
6. Волкова І. В. Ефективні форми профілактичних занять із дітьми і молоддю / І. В. Волкова, О. В. Колісник, І. Г. Сіваченко // Основи здоров'я. – 2011. – № 12 (12). – С. 5-14.
7. Галагузова М. А. Социальная педагогика: Курс лекцій: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / М. А. Галагузова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
8. Гра «Крок за кроком»: метод. реком. та інструкція до гри / Т. Журавель, О. Лозован, Т. Лях. – К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. – 16 с.
9. Гра «Фото-фішка»: метод. реком. та інструкція до гри / Т. Журавель, О. Лозован, Т. Лях. – К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. – 36 с.

10. Гончаров В., Мурашкевич О. Домашнє насильство. Як захистити дитину / В. Гончаров. – К. : Шк. світ, 2009. – 124 с.
11. Гришина Н. В. Психологія конфлікту / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
12. Докторович М., Рурик А., Хозраткулова І. Соціально-психологічна робота з проблемними підлітками / М. Докторович, Г. Рудик, І. Хозраткулова. – К. : Редакції загальнопед. газет, 2013. – 128 с.
13. Жигайло Н. І. Девіантна поведінка дітей та молоді як форма соціальної дезадаптації / Н. І. Жигайло // Соціальна педагогіка. – 2007. – № 8. – С. 105–111.
14. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності / Т. В. Журавель // Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. – К. : Академвидав, 2013. – С. 85-101.
15. Зайченко М. Діагностика та корекція девіантної поведінки учнів / М. Зайченко // Соціальна педагогіка. – 2010. – № 2 (лютий). – С. 41-55.
16. Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика / І. Д. Зверєва. – К., 1998. – 267 с.
17. Зверєва І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / І. Д. Зверєва. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
18. Змановская Е. В., В. Ю. Рыбников Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. / Е.В. Змановская. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
19. Инновационные методы в гражданском образовании / Величко В. В., Карпиевич Д. В., Карпиевич Е. Ф., Кирилюк Л. Г. – 2-е изд. доп. – Мн. : Медисонт, 2001. – 168 с.
20. Капська А. Й., Безпалько О. В. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи / А. Й. Капська. – К., 2002. – 161 с.
21. Капська А. Й. Соціальна педагогіка / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

22. Капська А. Й. Соціальна робота: Навчальний посібник / А. Й. Капська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 166-179.
23. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: Учебное пособие для вузов / Ю. А. Клейберг. – М., 2001. – 218 с.
24. Клішевич Н. А. Форми соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою у різних соціальних інституціях / Н. А. Клішевич // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2013. – №19. – С. 80-83.
25. «Країна Здоровляндія, або Велика подорож»: пізнавальна гра для дітей: методичні рекомендації та інструкція до гри / Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. – К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. – 20 с.
26. Кривонос О. Б. Соціальна профілактика делінквентної поведінки підлітків / О. Б. Кривонос // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 5 (39). – С. 190-198.
27. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / Л. Г. Коваль. – К., 1997. – 172 с.
28. Королев В. Психические отклонения у подростков – правонарушителей / В. Королев. – М., 1992. – 287 с.
29. Крупа І. Молодь за майбутнє без наркотиків / І. Крупа // Психолог. – 2010. – № 3. – С. 48.
30. Левин Б., Левин М. Наркомания и наркомани: книга для учителя / Б. Левин. – М., 1991. – 374 с.
31. Личко А. Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – Л. : Медицина, 1983. – 256 с.
32. Лукашевич М. П., Тулепков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії / М. П. Лукашевич. – К., 1999. – 432 с.
33. Лютий В. П. Зміст і методи профілактичної інтервенції / В. П. Лютий // Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх. – К. : «Версо-04», 2004. – С. 39-48.

34. Лютий В. П. Поведінка девіантна / В. П. Лютий // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 358-360.

35. Максимова Н. Ю., Толстухова С. В. Соціально–психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки у підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова. – К., 2000. – 234 с.

36. Москалюк О. І. Соціально-педагогічна стратегія профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків / О. І. Москалюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету : Серія соціально-педагогічна. Вип. 11 / О. В. Гаврилов, В. І. Співак. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. – С. 119-124.

37. Мочаліна Н. Я обираю здоров'я. Відповідальна поведінка / Н. Мочаліна // Психолог. – 2008. – № 2. – С. 56.

38. Настільна просвітницько-профілактична гра «Володар кілець»: метод. реком. та інструкція до гри / Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна, Т. В. Журавель. – К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. – 15 с.

39. Немов Р. С. Психологія. В 3-х кн. Кн. 3.: Психодіагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 631 с.

40. Овчарова Р. В. Справочная книга соціального педагога / Р. В. Овчарова. – М., 2001. – 268 с.

41. Орел Г. О. Організація роботи з профілактики девіантної поведінки серед підлітків / Г. О. Орел // Соціальний працівник. – 2007. – № 9 (травень). – С. 24-31.

42. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В.М. Оржеховська. – К., 1996. – 289 с.

43. Туріщева Л. В. Психологічні тренінги для школярів / Л. В. Туріщева. – Х. : Вид. група „Основа”, 2009. – 124 с.

44. Павленко П. Д. Основы социальной работы / П. Д. Павленко. – М., 1997. – 369 с.
45. Павленко П. Д. Основы социальной работы: Учебник / П. Д. Павленко. – М. : ИНФРА – М, 2003. – 395 с.
46. Платонова С. П. Социальная педагогика / С. П. Платонова. – Спб., 1998. – 283 с.
47. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Булах І. С., Зелінська Т. М. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко. – К., 2001. – 414 с.
48. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога: Навчальний посібник / В. Є. Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – 198 с.
49. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навчальний посібник / Л. Т. Тюптя. – К. : Знання, 2008. – 574 с.
50. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова. – Х. : Основа, 2012. – 143 с.